

J. G. Kruisheer, *Het ontstaan van de dertiende-eeuwse Zeeuwse landkeuren. Met een teksteditie van de keur van Floris de Voogd (1256) en van de keur van graaf Floris V (1290)* (Middeleeuwse studies en bronnen LXIII; Hilversum: Verloren, 1998, 218 blz., f46,28, ISBN 90 6550 036 7).

De ontstaansgeschiedenis van de twee dertiende-eeuwse Zeeuwse landkeuren, door Kruisheer in de delen III en IV van het *Oorkondenboek van Holland en Zeeland* uitgegeven, is interessant genoeg om er meer aandacht voor te vragen dan in een kopnoot bij hun druk mogelijk is. Dat gebeurt in bovengenoemde publicatie. De behandelde teksten zijn hierin met de volledige tekstkritische annotatie die ook in het *Oorkondenboek van Holland en Zeeland* te vinden is opgenomen, nu overzichtelijk samengebracht (83-194). Van de keur van Floris de Voogd — van 1256 tot 1258 regent van Holland voor zijn minderjarige neef — hebben we hier achtereenvolgens de Nederlandse en de Latijnse tekst plus de jongere Franse vertaling, van de keur van Floris V, in 1290 onder druk tot stand gekomen, de ontwerp tekst en de uitgevaardigde versie naast elkaar afgedrukt.

In zijn inleiding zet Kruisheer uiteen hoe nuttig het bleek de teksten aan een nieuw onderzoek te onderwerpen. Eerdere onderzoekers trokken ten aanzien van de ontstaansgeschiedenis op grond van een beperkt materiaal betwistbare conclusies. Kruisheer was in een positie waarin hij alle beschikbare afschriften van beide, niet in origineel bewaard gebleven, documenten kon analyseren en vergelijken en hun zodoende de hun toekomende plaats in de tekstoverlevering kon toewijzen.

Uit contemporaine bronnen is bekend dat de keur van Floris de Voogd door oudere landrechten was voorafgegaan, laatstelijk in 1227. De bestaande veronderstelling dat de in 1256 uitgevaardigde Latijnse tekst de oorspronkelijke versie vormde en de eveneens overgeleverde Nederlandse versie daarvan een vertaling was, bleek bij nader onderzoek onjuist: de Nederlandse is duidelijk primair, de Latijnse ten behoeve van de officiële uitvaardiging tot stand gebracht door een vertaler die in het Zeeuwse recht niet doorkneed was en in sommige gevallen (zie bladzijde 12 noot 12) zinnige regels uit de Nederlandse tekst tot onbegrijpelijke en averechtse bepalingen verhaspelde. Ook de nauwe overeenkomst in woordkeus van de Nederlandse versie met die van soortgelijke artikelen in Zeeuwse stadkeuren van omstreeks 1250 toont dat deze versie niet via een Latijns voorbeeld tot stand is gekomen.

De varianten die de verschillende Nederlandse afschriften van het document vertonen, verklaart Kruisheer met een aantrekkelijke hypothese: het Nederlandse stuk was een ontwerp, resultaat van overleg tussen de Zeeuwse ambachtsheren Bewesterschelde onderling en vervolgens tussen hen en vertegenwoordigers van de grafelijkheid en tijdens die overleggingen van glossen voorzien. Dit ontwerp werd na de uitvaardiging van de keur als voorbeeld (legger) gebruikt door latere afschrijvers die soms bewoordingen van de glossen, soms van het oorspronkelijke ontwerp overnamen. Het eerste deel van het ontwerp moet ontleend zijn aan de keur van 1227 en nog oudere bepalingen uit het einde van de twaalfde eeuw, terwijl het tweede gedeelte uit een wat rommelige collectie bepalingen bestaat die, naar Kruisheer aannemelijk maakt, al vrij vroeg tot een systematischer geheel werden gerangschikt.

Voor het onderzoek naar de landkeur van Floris V uit 1290 waren uiteraard de omstandigheden waarin die tot stand kwam van grote invloed: de breuk van Floris met zijn leenheer Gwyde van Vlaanderen, de steun welke Gwyde de ontevreden adel Bewesterschelde toezegde om in een nieuwe landkeur belangrijke wijzigingen in het bestuursstelsel vast te leggen, de dwangpositie waarin Floris geraakte toen hij in 1290 bij Biervliet gevangen werd genomen en de wensen van de Zeeuwse adel moest inwilligen. Van de in een Vlaamse en een Zeeuwse commissie voorbereide keur bestaan twee versies. De lange blijkt het resultaat van een inpassing van de Vlaamse voorstellen in een goeddeels op de keur van 1256 en 'aangroeijsels' daaraan gebaseerde

Zeeuwse tekst, de korte is de uitgevaardigde oorkondetekst. Kruisheer betoogt dat tijdens het aanpassingswerk door de Zeeuwse ambachtsheren het ontwerp werd 'geradicaliseerd' — de macht van de Hollandse graaf werd sterker beperkt. Deze versie werd door een ervaren (Hollandse) kanselarijambtenaar opgeschoond en van passende formules voorzien, maar — duidelijk teken dat Floris ook na een verzoening met de Zeeuwse adel in een afhankelijke positie verkeerde — tevens nog wat aangescherpt, een gang van zaken die door Kruisheer voortreffelijk wordt ontleed. In hoofdstuk III heeft de auteur tenslotte de eerder door hem getrokken conclusies op wat gedecideerder toon tot een lopend verhaal samengevoegd. Voor liefhebbers van spuurwerk van deze aard maakte hij een aantrekkelijk boekje.

J. A. Kossmann-Putto

A.-J. A. Bijsterveld, J. A. F. M. van Oudheusden, R. Stein, ed., *Cultuur in het laatmiddeleeuwse Noord-Brabant. Literatuur. Boekproductie. Historiografie* ('s-Hertogenbosch: Stichting Brabantse regionale geschiedbeoefening, Historische vereniging Brabant, 1998, 159 blz., f35,-, ISBN 90 72526 38 4).

De aanbieding van de moderne editie van de vroeg-zestiende-eeuwse *Kroniek* van Peter van Os, toenmalig stadssecretaris van 's-Hertogenbosch, vormde op 30 en 31 mei 1997 de aanleiding tot het houden van een symposium waarvan de hier besproken bundel de neerslag bevat. Tien sprekers belichtten aspecten van de laatmiddeleeuwse cultuur van Noord-Brabant en de plaats van de *Kroniek* van Peter van Os daarin, met aan het eind de bewerkte versie van de toespraak die Wim Blockmans hield bij de aanbieding van de nieuwe teksteditie aan de gemeentesecretaris van Den Bosch.

Een deel van de artikelen in de bundel gaat over Noord-Brabantse schriftcultuur in de kringen van burgerij en adel, waarbij Herman Pleij in zijn bijdrage 'De late triomf van een regionale stadscultuur' (8-23) opmerkt dat stad, klooster en hof in cultureel opzicht niet al te sterk van elkaar gescheiden moeten worden, aangezien de stad alle andere cultuur in zich opnam en incorporeerde. In de andere artikelen van dit gedeelte wordt aandacht besteed aan 'Het literaire leven in Breda in de tweede helft van de veertiende eeuw' (Remco Sleiderink, 'Heer en meester op het kasteel van Breda', 24-36), de rederijders in Bergen-op-Zoom, Breda en 's-Hertogenbosch (Bart Ramakers, 'Rederijders en stedelijke feestcultuur in het laatmiddeleeuwse Noord-Brabant, 37-54), en het overschrijven en verlichten van boeken, vooral in kloosters en bij de Broeders des Gemenen Levens (Jeroen van de Ven, 'Het boekbedrijf van de Broeders van het Gemene Leven te 's-Hertogenbosch in de zestiende eeuw', 55-63, en Richard de Beer, 'Manuscriptproductie en randversieringen in Noord-Brabant. De karakteristieken van de kloosters', 64-74).

Bij het artikel van Remco Sleiderink wil ik opmerken dat zijn pleidooi voor het kasteel van Breda als plaats van ontstaan van het zogenaamde Haagse Liederenhandschrift mij niet overtuigend genoeg is, aangezien hij voorbijgaat aan de argumenten van Greet Jungman, in haar wel door hem aangehaalde artikel in *Millennium*, IV (1990) 107-120, dat het door en voor Mechteld van Gelre, echtgenote en later weduwe van hertog Johan I van Kleef, aangelegd zou zijn als een soort poëzie-album met bijdragen van haar vriendinnen en vrienden. De Duitse kleuring van de taal van veel gedichten in dit handschrift zou op deze manier veel vanzelfsprekender zijn dan in het betoog van Sleiderink. Dat het in de loop van de vijftiende eeuw in bezit van graafian IV van Nassau was, die zijn voornaamste residentie in Breda had, bewijst niet dat het daar is ontstaan; de verklaring van Jungman dat het via Mechtelds achternicht Margaretha van der Marck, met wie zij nauwe betrekkingen onderhield en die gehuwd was met graaf Jan I van Nassau, in Nassaus familiebezit is gekomen, lijkt mij minstens even plausibel.